

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 3	Стр. 231 - 240	Ниш	јул - септембар	2004.
----	-----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 39:316(497.11)

Прегледни рад

Примљено: 18.03.2004.

Данијела Здравковић

Учитељски факултет

Врање

ЕТНОСОЦИОЛОШКА РАЗМАТРАЊА ТИХОМИРА ЂОРЂЕВИЋА О НАРОДНОЈ КУЛТУРИ И ФОЛКЛОРУ

Резиме

Настављајући идеје Вука Караџића, Тихомир Ђорђевић је покушао да измири народно и оно што долази из савремене Европе, па зато и истиче "размеђу" на којој се српски народ нашао почетком XX века.

Размеђу двеју култура он објашњава као поље, на коме се сусрећу народна култура и спољашња култура, непрестане борбе за надмоћност. Народна култура је изражена у народном песништву, усменом казивању које потиче из народа – "одоздо", а спољашња култура долази из напредне Европе, као производ талентованих појединаца – "одозго". Измицање из старе културе продуковало је настанак посебног система знања о народу – фолклор. Ђорђевић посебно истиче етички и политички значај фолклора. Етички значај фолклора је од непроцењиве вредности по васпитање омладине, а политички значај у одређивању националних граница.

Кључне речи: етносоциологија, народна култура, спољашња култура, фолклор, етички значај, политички значај, идентитет

За дубоким мисаоним слојевима и за лепотом усменог стваралаштва српског народа трагало је доста наших и страних истраживача. У настојању да се докуче и разјасне сложене законитости, специфичности и корени духовног народног стваралаштва, којим се наше поднебље увек поносило као својим највећим културним добром, многи знаменити људи света, почев од браће Грим, Гетеа, Пушкина, до Алберта Лорда, Бориса Путилова, проучавају народно стваралаштво и изучавају културна збивања у Србији 19. века.

Савремена истраживања народне културе у Србији и фолклора не могу се ни замислити без Ђорђевићевих фундаментних истраживања.¹ Тихомир Ђорђевић је истовремено етнолог, фолклориста и социолог, са једне стране, а културни историчар и истраживач народне културе, са друге. Први је модеран фолклориста у нас, први који у пракси примењује најновија искуства европске и светске фолклористичке науке. Такође, међу првима је који се на модеран начин баве социолошким појавама из области културе и уметности.

Дело Тихомира Ђорђевића и подсећање на његов допринос етносоциологији није ради прошлости, већ ради наше савремености и будућности. Сусретање књижевности, етнологије, фолклора и социологије у грандиозном делу "Наш народни живот" указује на то да је култура јединствени чинилац који повезује све ове науке. Примарна друштвена улога културе састоји се у преображају традиционалне Србије, а њен суштински задатак је да се из народног живота открије друштвен и културни идентитет српског народа.

У објашњењу културних процеса неопходно је поћи од појединца, сматра Александар Тодоровић.² Ралф Линтон пише да појединац у ствари лежи у основи свих друштвених и културних појава. Друштва су организоване групе појединаца, а култура у крајњој анализи представља организован и поновљив одговор чланова друштва. У социолошкој литератури појам културе је различито теоријски одређиван. Љубиша Митровић истиче да је овај појам "или искључиво редуциран на садржаје духовног стваралаштва, или је био шире заснован – као целина човековог материјалног и духовног стваралаштва".³

У систематском објашњавању процеса стварања, мењања и нестајања народне културе, Тихомир Ђорђевић се користио различитим научноистраживачким моделима.

Допринос Тихомира Ђорђевића огледа се у томе што се он својски залаже да се народна култура прикупљањем, чувањем и проучавањем спасе од заборавља. Он је био свестан пролазности духовног стваралаштва српског народа, увидео је да се српски народ не може борити против времена, па је зато саветовао образовање нових специјализованих, научних и културних институција, које ће потхрањивати народну културу.

¹ Љубинковић Ненад: Живот и дело Т. Ђорђевића, *Наш народни живот*, књига IV, Просвета, Београд, 1984, стр. 275.

² Тодоровић Александар: Модели понашања у сеоској средини, *Виђења*, 1-2, 1995, стр. 104.

³ Митровић Љубиша: Друштвене промене и народно стваралаштво, *Зборник радова са научног скупа посвећеног двестогодишњици В. Караџића*, Филозофски факултет, Ниш, 1988, стр. 11.

Народна култура Србије, којом се бавио Тихомир Ђорђевић, у ствари је модификована култура, која из превирања и друштвених криза излази као жртва неминовног друштвеног развитка. Сељачка, народна, српска култура није хрлила у сусрет модерној култури, њу није интересовала модерна Европа.

Типична народна култура се непосредно стварала у процесу свакодневног друштвеног живота и рада, а главни носиоци њеног настајања су природно обдарени и врло често непознати појединци. Милован Митровић "народну културу" изједначава са сеоском културом: "та култура је традиционалистичка, што значи да је релативно статистична, затворена у себе, окренута прошлости и одржавању постојећих односа у превасходно аграрним друштвима".⁴

Међутим, данас се та врста културе никако не може изједначити са моделима понашања који обитавају на руралним подручјима. Данашњи фолклор је народно стваралаштво и оно се све мање негује у савременом селу, зато и имамо случај празнине у културном развоју села, а као последицу тога велику угроженост традиционалног српског народног стваралаштва. Неопходно је бринути се о културним вредностима са традиционалних извора, јер ћемо доћи у ситуацију да у културној размени са другима останемо без икаквог културног садржаја за мењање. Свега тога свестан је и Тихомир Ђорђевић. Још пре 135 година он је говорио о народној култури као о српском фолклору, који верно одсликава прилике и односе традиционалне Србије уз помоћ народних изрека и пословица, песама и прича и др.

У прилог расправи о данашњем односу према народном стваралаштву је и тврдња М. Митровића који каже: "бићемо сиромашнији за једну битну и аутентичну црту своје друштвено-културне егзистенције и остати без ненадокнадивих стваралачких подстицаја. Оштетићемо не само себе, него ћемо и своје потомке лишити онога што смо наследили од својих предака, а нисмо умели да им то пренесемо и сачувамо за будућност и за злу не требало".⁵

Појам народне културе Љубиша Митровић је објаснио појмом "народно стваралаштво".⁶ Усмено народно стваралаштво у виду епске и лирске поезије представља један вид испољавања културе тзв. "народне културе". По њему креатор и стваралац народне културе и њених производа је сам народ. Насупрот овог мишљења је став Момчила Златановића који истиче да су креатори и ствараоци народне културе и њених производа даровити појединци из народа. Феномен народног стваралаштва је доминантан облик друштвене свести и

⁴ Митровић Милован: *Социологија села*, СДС, Београд, 1999, стр. 246.

⁵ Исто, стр. 240.

⁶ Митровић Љубиша: *Народно стваралаштво и друштвене промене*, *Зборник Филозофског факултета*, Ниш, 1988, стр. 7-14.

праксе у традиционалном друштву. У условима традиционалног начина живота, народно стваралаштво је унутрашња кохезивна социјална сила, која повезује све друштвене чиниоце у оквиру јединствене друштвене структуре.

Развој савременог друштва води нас ка новим формама развика културе, а најизраженији је процес трансформације и веома често изједначавања народне културе у кич и шунд.

Данашња истраживања сведоче о томе да је народно стваралаштво имало значајну улогу како у културном, тако и у друштвеном преображају српског народа. Тихомир Ђорђевић је, описујући превирања која претходе изградњи младог грађанског српског друштва, уочио да је стваралаштво народа у темељу сваке промене чија је суштина борба против неправде .

Ако антиципирамо улогу народног стваралаштва у будућности, свесни смо да ће оно нестати у свом класичном облику усменог стваралаштва, јер се савремени процеси отуђења човека дубоко усађују у свакодневни живот данашњице. Масовно народно стваралаштво ће заживети као одраз духовног испољавања свих људи, представљаће основу за велике промене у веку који је тек започео. Масовно стваралаштво је услов даљњег напретка, а враћање у дубоку прошлост Србије и њеног културног блага је једини услов сигурног квалитета нових форми културе.

Прве почетке проучавања народног живота српског живља записао је Вук Стефановић Караџић. Вукова појава у напредној Европи и српско народно благо које је он презентовао, привукли су велику пажњу славног немачког песника Гетеа и Јернеја Копитара. И сам Т. Ђорђевић у четвртој књизи у свом капиталном делу "Наш народни живот" пише о народној култури, у тексту под називом "О српском фолклору".

Уз пуно поштовање и високо вредновање Вуковог сакупљачког и истраживачког рада на српском фолклору, Ђорђевић критикује своје савременике, како у науци тако и у самом народу:

"Ни после обилатог и до високог ступња изведеног рада Вуковог сакупљања народних песама, приповедака, легенда, празноверица, обичаја, пословица, загонетака, игри итд, није настављено у нас са оним одушевљењем и спремом како се после Вука с правом очекивало. Вук као да не беше у довољној мери учитељ за нас, као да нас није примером довољно обавестио о важности изношења, чувања и истицања својих одлика".⁷

⁷ Ђорђевић Тихомир: *Наш народни живот*, књига IV, Просвета, Београд, 1984, стр. 9.

Ма колико је Ђорђевић тежио да буде у складу са основним постулатима еволуционистичког (Тејлор, Морган, Фрејзер) и новог материјалистичког приступа (Енгелс), његово схватање је пре свега прилагођено специфичним етничким условима на нашем подручју. Великим делом Ђорђевић је следио идеје Вука Караџића истичући да је он положио чврсту ваљану основу српском фолклору. Караџић је у свом народу почео развијати и подизати савремене идеје Европе на буђењу свести интересовања за свој народ. Настављајући Вука Ђорђевић је настојао помирити народно и оно што долази из савремене Европе, па зато пише о размеђи на којој се српски народ почетком 20. века нашао.

Ђорђевић истиче да ми стојимо на размеђи двеју култура које се упорно боре за надмоћност. Једна је наша народна култура – која је испољена у нашем народном песништву, народној историји, у чему се дух и народна индивидуалност испољавају, а друга – спољашња култура долази из савремене Европе, да би се нашле у сталној борби за превласт.

Доласком нашег народа у ближи додир са страним народима, новим државним уређењима и саобраћајем уводи се нови дух (утицаји са стране) у наш народни живот. Измицање из старе културе продукovalo је настанак једне посебне науке, посебног система знања, који има задатак да проучи народ, његове особине, начин живота, његов поглед на свет, његову медицину, право, филозофију... То посебно знање о народу је фолклор. Ђорђевићево запажање да се данас свуда у свету ради на фолклору, условило је његово ангажовање на истраживачком плану, тачније на покретању часописа "Караџић", у коме се штампа сакупљен фолклорни материјал, као коментари о народном животу. Све, пак, то представља основу систематизовања целокупног дела Тихомира Ђорђевића.

Највећа заслуга Ђорђевића, када је у питању народна култура, огледа се у томе што је он указивао на важност и значај српског фолклора за историју, политику, педагогију, музику, књижевност, морал.

За науку уопште фолклор има посебан значај, јер упоредно проучавање фолклора више народа открива често неочекиване народне везе за које не зна ни документарна историја. Бистар поглед у прошлост је фолклор, стога се он никако не сме занемарити, наглашава Ђорђевић:

"Народ има своју сопствену литературу, своју на свој начин изражену историју, своје право, своју филозофију итд, што је све од огромне важности, јер нам даје могућности да проникнемо у душу народа, да се упознамо са представама и идејама које га покрећу, са појмовима које је наследио, или створио, или позајмио, и са начином како се све то преобразило у свест народној, како се променило, како

је узело свој облик, различит од облика појмова других народа. Да би смо сазнали како се народ развијао, да би смо му знали мисао и потребе за будуће развијање, потребно га је проучити са сваке стране."⁸

У овоме цитату, социолошки занимљивом због садржаја и суштине, Ђорђевић истиче важност фолклора и његову улогу у развоју народа. Фолклор представља скуп градива из народа, чија је садржина саткана од игре, песме, слике, веза, чипке...

Велики део грађе за српску историју дала је наука о фолклору – фолклористика. Језиком Т. Ђорђевића речено:

"У души народној налази се сила која непрестано ради, коју ће те узалуд спречавати да творевине своје не изнесе. Та је сила створила предање о појединим местима која су постојала, о догађајима који су се дешавали, и о лицима која су некада деловала."⁹

Народна мисао и дух су врело са ког културна историја захвата изворну суштину предања, скидајући поетске украсе и наките, пред налетом модерне и надмоћне културе. Историјским развојем српског друштва и један и други тип културе били су под утицајем туђих култура, али су ипак успели да задрже своју аутентичност и специфичности. Ову своју тврдњу Ђорђевић поткрепљује следећим коментаром: "Јужни Словени су у све што су од других народа позајмили унели свој дух и свој укус, дали му своје облике, своје пропорције, свој распоред боја, обрадили га на свој начин и утиснули му свој карактер, тако да се југословенска народна уметност издваја као нешто самостално, типично, специјално југословенско".¹⁰

Велики утицај имао је град, односно варош, на село и њену културу. Комплементаран однос града и села утицао је на саму трансформацију културе, привреде и политике у Србији у време прве владавине кнеза Милоша. Прве клице напретка на пољу културе у Србији засејане су у градовима, тако да је нагли развој градова и градског начина живота подстицао целокупан полет Србије и њен културни развој.

Ђорђевићев приступ свеопштем току друштвеног развоја је помирљив и толерантан јер он прихвата неминовно потискивање народне културе. По њему је тај процес нешто сасвим природно, то је пратећи елемент нашег развитка. Наводећи многе примере, Ђорђевић је у ствари тражио решења којим би се негативне последице повлачења народне и напредовања модерне културе не само ублажиле, него и сасвим отклониле. Он нуди и решење, смештено у оквире све-

⁸ Исто, стр. 12.

⁹ Исто, стр. 13.

¹⁰ Ђорђевић Тихомир: *Наш народни живот*, књига I, Просвета, Београд, 1984, стр. 57.

сног, организованог и институционализованог неговања националног духа и српске националне индивидуалности кроз модеран, културни, васпитни и уметнички рад.

Тихомир Ђорђевић је био окренут Србији и њеној будућности, сва његова истраживања су вредан прилог научном тумачењу времена у коме настаје српско грађанско друштво. С правом се може рећи да он припада оној генерацији српских научника који су почетком 20. века поставили темеље научном истраживању српске културе, нудећи мост за комуникацију са прошлошћу.

Овакав Ђорђевићев приступ, поред своје толерантности, нуди и сарадњу различитих наука, на првом месту сарадњу историје и фолклористике. Народна песма, легенда о јунаку, прича о неком месту драгоцено су градиво за историчара и његову науку. Много је примера такве сарадње. Стојан Новаковић у своме чланку "Стара народна песма о одласку светог Саве у калуђере" (у књизи четвртој "Отаџбине") показао је један од главних метода којим се у изучавању усмене или традиционалне књижевности могу добијати вредни литерарно-историјски научни резултати. У другом чланку "Народне традиције и критична историја" Новаковић је показао колика је вредност народног предања у писању историје. Тихомир Ђорђевић народно предање пореди са "чудотворном длаком" коју ваља расцепити с врха па до дна, да би се у њој пронашло оно највредније.

Царство звукова није само уметност која голица слух, рекао је Глук, већ је то средство помоћу кога народ изражава своја осећања, испољава себе и свој дух. Српски народ је изражавајући своја осећања стварао и народну музику. Стога Тихомир Ђорђевић издваја чињеницу "да сваки народ има музику према себи", која говори у прилог томе да је она духовна делатност која црпе надахнуће из живота самог народа.

Српска народна музика је само још једна "ниска ђердана" у обилној ризници српског фолклора, која је и данас својим постојањем указује на индивидуалност, идентитет и карактерологију Срба. Делатност многих културно-уметничких друштава, затим неговање етно-стилова у савременим токовима фолк и забавне музике, препевавање најлепших старих изворних песама (које је српски народ љубоморно чувао), доказ су оживотворења српског фолклора данас.

Несумњиво је да је народни укус напредовао, а све у циљу изражавања народне индивидуалности. И народна ношња је доказ за то. Тихомир Ђорђевић се само једном реченицом осврнуо на народну ношњу, не истичући њен посебан значај и улогу за развој науке, сматрајући, ваљда, да се све то подразумева. Јер је сама народна ношња, као део српског фолклора, теоријски смештена у део расправе о његовом научном значају. У својој расправи он једино захтева да

се не дозволи: "Да наша народна ношња угине пре него што се у етнографске музеје сместе сви..."¹¹.

Фолклор је прикладан материјал, набијен емоцијама и у различитим формама, да се њиме младим нараштајима пренесе љубав према отаџбини, Богу, завичају, правди, ближњем... Све то сјајно се преликава у народним умотворинама, градећи на тај начин и етичке, карактерне црте Срба. Етички значај фолклора, Т. Ђорђевић види у истицању правих људских вредности у њему. Оне имају велики значај за будућност српског друштва. Слаби зраци етичности просипају светлост морала на многе тамне стране нашег живота и наше културе. Узалудна борба "неговатеља народне културе" и "новостворених модерних трендова у култури" представља осамљене оазе непобедивих галерија слика, књижевних вечери, сталних поставки у музејима и других културних догађања. У Србији се штампају књижевна дела од непроцењиве вредности за младе нараштаје, чија садржина обилује традиционалним начином живота, са једне стране, и књижевна дела, која се у многоме разликују од ове садржине због утицаја са стране. Неминован утицај американизма, европеизма и свих вештачких творевина модерног доба кроје сасвим нову слику данашњег фолклора који губи своју суштину, своју етичност, губи типично српско, остајући да обитава у неким новим "непознатим оквирима".

Политички значај нашег фолклора огледа се у одређивању националних граница, па стога Ђорђевић подвлачи: "Фолклор је моћно средство, чиме је народни појам сам себи повукао националну међу."¹²

Српски фолклор богати терминологију сваке врсте, лингвистички и литерарно одређујући замишљене националне границе. Тихомир Ђорђевић посебно наглашава да општа историја књижевности казује да се књижевност европских народа најраскошније развила када су генијални песници почели црпсти из народног врела. Оно што вреди за књижевност других народа, то вреди и за нас. Оно што нас разликује од њих јесте наш српски језик и ћирилица коју треба неговати, да се не би наше границе прекрајале.

О равитку нове српске књижевности Тихомир Ђорђевић пише почев од њених почетака у делу Вука Караџића и Бранка Радичевића. Сва књижевност до Бранка Радичевића је само благи покушај да се дође до праве уметничке песме. Бранко Радичевић признаје заслуге свог великог учитеља Вука Караџића, позивајући и остале:

¹¹ Ђорђевић Тихомир: *Наш народни живот*, књига I, Просвета, Београд, 1984, стр. 63

¹² Ђорђевић Тихомир: *Наш народни живот*, књига IV, Просвета, Београд, 1984, стр. 19.

"Пут раскрчен, горе њиме ајте,
Ајте горе ал' се и сећајте,
Ко'но красна пута вам огради"!¹³

Т. Ђорђевић прихвата Радичевићеву изјаву да српска уметничка поезија почива на Вуковим радовима, на пробуженом интересу за свим оним што је народно. Занимљиво је доказати овакву врсту утицаја фолклора на настанак књижевност код Срба. На крају својих разматрања о народној култури и српском фолклору, Ђорђевић поставља многа питања себи, али и будућим нараштајима:

- 1) Колико је српски фолклор извршио своју улогу?
- 2) Да ли фолклор иде оним путем који је Вук "раскрчио" и на који нас Бранко Радичевић позива?
- 3) Да ли се наши књижевници одушевљавају народним животом, узимају ли из њега довољно грађе, надахњују ли их творевине духа народног?
- 4) Да ли је наша књижевност потпуно народна, служи ли народу, има ли индивидуалности, осећамо ли се ми у њој потпуно своји?

Одговор на постављена питања могао би се формулисати кроз следеће питање: *Шта проучавање фолклора заузврат пружа народу српском?*

Конечан препород српска књижевност доживљава тек са развијеном свешћу о себи. Стварањем великих дела српски књижевници бране своју културу, континуитет који следи и идентитет којим ће се борити у блиској будућности. Тихомир Ђорђевић пружа свој одговор на постављено питање који гласи: *да је основ наше културе изворна народна култура која се огледа у фолклору*. Народна култура у материјалном и духовном смислу, посматрана из данашњег времена, омогућава лакше сагледавање промена до којих је постепено дошло.

На крају свог чланка "О српском фолклору" Тихомир Ђорђевић резимира сврху свог казивања о фолклору. Потребне и користи које би наука и народ имали од рада на српском фолклору он је сложио и упаковао у јединствену тежњу да се створи "једно средиште", чији ће задатак бити да прикупља, проучава, обелодањује градиво из српског народног живота, обичаја и предања.

Том средишту ваља омогућити услове за рад, јер ће оно својом благородношћу заузврат наградити српску културу и нацију. Таквих средишта имају сви образовани народи, а то су њихова друштва за фолклор, која подстичу, упућују и храбре све оне који се одлуче да раде на том пољу.

¹³ Исто, стр. 22.

Централна тежња Ђорђевићевог истраживања народне културе и фолклора темељи се на потреби за оснивањем српског фолклорног друштва, чиме ћемо се одужити свом народу, својој науци и себи самима.

Савремене потребе културе и науке, наше националне тежње и савремене прилике на овим просторима опомињу нас да се о српском фолклору морамо бринути много више и много боље. Упознавањем нашег фолклора, упознаћемо сами себе, а то ће нас и зближити и помирити. Савремени фолклор изгледа има најтежу улогу у данашњем друштву.

Тихомир Ђорђевић у свом стилу шаље поруку српском народу за уједињење:

"Србија има развијену заставу под којом се спрема скупљање раскомаданог Српства. Под ту заставу ми ћемо се моћи само онда прикупити, ако се најпре добро упознамо. Успемо ли то, ми ћемо се онда више волети и лакше зближити."¹⁴

Неговање остатака народне културе и фолклора данас, има прогресивну и револуционарну улогу у културном и друштвеном преображају нашег народа.

Danijela Zdravković, Vranje

ETHNOSOCIOLOGICAL CONSIDERATION BY TIHOMIR ĐORĐEVIĆ ON FOLKLORE CULTURE AND FOLKLORE

Summary

Tihomir Djordjević has tried to reconcile the folk things and those ones which come from contemporary Europe by continuing the ideas of Vuk Karadžić, and there fore he points out "the crossroad" where Serbian people found themselves at the very beginning of the 20 th century.

He points out that the crossroad of two cultures is presented as the fight for the supremacy of folk culture or exterior culture. Folk culture is presented in folk poetry, and the exterior culture is the product of Europe. Moving away from the old culture produced the continuation of special knowledge system about folk people – folklore. Mr. Djordjević also points out the ethical and political importance of folklore. The ethical importance is reflected in priceless folklore value for the upbringing of the youth. The political importance is only upgrading of the ethical.

Key words: ethnosociology, folk culture, outside culture, folklore, etical meaning, political meaning, identity

¹⁴ Исто, стр. 25.